

จารึกหันไชย: การศึกษาด้วยทฤษฎีอลังการ*

The Han Chei Inscription: A Study with AlankAra Theory

ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (Asst. Dr. Chirapat Prapandvidya)**

ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์ (Dr. U-tain Wongsathit)***

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาอลังการที่ปรากฏในบทประพันธ์ภาษาสันสกฤตของ จารึกหันไชย ซึ่งเป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่มีความยาวที่สุดในสมัยก่อนเมืองพระนคร จากการศึกษาพบว่า กวีใช้ออลังการทั้งหมด 15 ชนิดในจารึก ซึ่งแสดงถึงความรู้ ความสามารถด้านภาษาสันสกฤตในระดับสูงของกวีในสมัยนั้น

Abstract

This study aims to find out Alankara (poetic ornamentation in Indian poetics) in the text of Han Chei Inscription, the longest Sanskrit inscription in Pre-Angkorina period. The study shows that the poet, who composed the inscription, employed 15 kinds of Alankara. This confirms the high-level knowledge in the Sanskrit language of the author at the time.

บทนำ

จารึกหันไชย (Han Chei Inscription) หรือ จารึก K.81 เป็นแผ่นหินที่ใช้เป็นกรอบประตู (Doorframe) ของปราสาทหันไชย, ตำบลกำปงเสียม (Kampong Siem district) จังหวัดกำปงจาม (Kampong Cham province) ประเทศกัมพูชา จารึกหันไชยเป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่มีความยาวที่สุดในสมัยก่อนเมืองพระนคร (Pre-Angkorian period) คือ ประมาณตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 ถึง 14 ข้อความในจารึกแบ่งเป็น 2 ด้าน ด้าน A มี 35 โศลก ด้าน B มี 12 โศลก กำหนดอายุจารึกจากลักษณะรูปแบบตัวอักษรที่เรียกว่า อักษรปัลลวะ (Pallava Script) มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ซึ่งเป็นยุคเริ่มแรกของอาณาจักรเจนละ (Chenla Kingdom) ในจารึกปรากฏพระนามของพระเจ้าอวรมัน ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่สันนิษฐานว่าเป็น พระเจ้าอวรมันที่ ๒ ซึ่งเชื่อว่าครองราชย์อยู่ในราว ค.ศ. 635- 650 จารึกหลักนี้จึงมีความสำคัญในด้านการศึกษาด้านภาษาสันสกฤตของกัมพูชาโบราณเป็นอย่างยิ่ง อาจสะท้อนให้เห็นถึงความชำนาญในภาษาสันสกฤตของกวีในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “จารึกหันไชย” ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. 2556

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

*** อาจารย์ประจำ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร tainzgree@yahoo.com

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการศึกษาวรรณคดีภาษาสันสกฤต ที่เรียกว่าอสังการศาสตร์ มาใช้ เนื่องจากเป็นรูปแบบการศึกษาที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และสะท้อนให้เห็นความงามในบทประพันธ์ภาษาสันสกฤตได้เด่นชัดที่สุด นักปราชญ์ชาวอินเดียคิดว่า วรณคดีนี้มีร่างกายและวิญญาณ เช่นเดียวกับมนุษย์ สิ่งที่ประดับตกแต่งวรรณคดีเรียกว่า อสังการ คือ ถ้อยคำที่งดงามและไพเราะ เช่นเดียวกับเครื่องประดับตกแต่งร่างกายมนุษย์ นักปราชญ์อินเดียหลายคนเป็นกวีที่วิเคราะห์วิจารณ์ผลงานทั้งของตนเองและของผู้อื่นไปด้วย กวีคนใดเห็นด้วยกับแนวคิดใดก็จะประพันธ์งานของตนตามแนวนั้น เท่ากับว่าเป็นการสนับสนุนแนวคิดนั้นไปด้วย โดยอาจแต่งตำราสนับสนุนหรือเป็นตำราอธิบายทฤษฎีของกวีรุ่นก่อน ๆ ส่วนผู้คัดค้านก็จะสร้างทฤษฎีขึ้นมาใหม่ ทำให้แนวคิดแตกแขนงออกไปอย่างกว้างขวาง แต่ทฤษฎีที่เด่นที่สุดสำหรับนักภาษาสันสกฤต คือ ทฤษฎีอสังการ

กุสุมา (2542:27-36) กล่าวว่า อสังการ คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งใช้เป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทประพันธ์ อสังการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ศัพทอสังการ คือ อสังการทางเสียง
2. อรรถอสังการ คือ อสังการทางความหมาย

อสังการทางเสียง คือ การเล่นคำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ ศัพทอสังการที่สำคัญ ได้แก่ ยมก การซ้ำพยางค์ เช่น สมสมสมโม' สมะ ความหมาย (ท่าน) เป็นผู้ไม่มีผู้เทียบเท่า (อสมะ) เป็นผู้เที่ยงธรรม (สม) ต่อผู้ที่เสมอ (สม) และผู้ที่ไม่เสมอ (อสม)

อนุปราศ การซ้ำเสียงพยัญชนะ เช่น จำใจจำจากเจ้า จำจร อสังการทางความหมาย คือ การใช้โวหารเปรียบเทียบ หรือ โวหารแฝงความหมาย เพื่อให้มีความลึกซึ้งในการตีความหมายต่าง ๆ กันไปตัวอย่าง อรรถอสังการที่สำคัญ เช่น

1. อุปมา คือ การนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่ยอมรับกันแล้ว เช่น ดวงหน้านางนวลกระจ่างดุจดวงจันทร์
2. รูปก คือ การเปรียบเทียบโดยใช้ถ้อยคำเหมือนอุปมา แต่ลึกซึ้งกว่า คือ กล่าวสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดวงหน้าของนางคือ ดวงจันทร์ อสังการนี้ตำราวรรณคดีไทยเรียก อุปลักษณ์ (Metaphor)
3. วยติเรก คือ การเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง เช่น “ดวงหน้าของนางงามทุกเวลา แต่ดวงจันทร์งามเฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้น” อสังการนี้ตำราวรรณคดีไทยเรียก อติพจน์
4. อุตเปรกษ คือ การกล่าวโดยแสดงจินตนาการว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะของอีกสิ่งหนึ่ง เช่น “ไฟทำตัวประหนึ่งเป็นดอกทองกวาวแดงฉานอยู่บนยอดไม้ มองลงมาม่าป่าไหม้ไปแล้วเท่าใด”
5. समासक्ति คือ การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งแต่แฝงความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง เช่น “ยอดดอกโคกไทรระริกเมื่อหม่อมรดดูหน้าหวานจากเกสร (โอศก คือ หญิงสาว ส่วน ภมร คือ ชายหนุ่ม)”
6. สโทกติ คือ การกล่าวถ้อยคำเพียงคำเดียว แต่หมายถึงสิ่งของสองสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เช่น “ความรักแบ่งบานพร้อมกับดอกบัว”

7. **เคลษ** คือ การเล่นคำคำเดียวที่มีความหมาย 2 อย่างขึ้นไป อาจพ้องรูปหรือพ้องเสียงก็ได้ เช่น กร (มือ, ภาษี, รัศมี), อนนตา (ผู้ไม่มีที่สุด, ผู้ไม่ก้มหัวให้ใคร)

8. **วิภาวนา** คือ การกล่าวถึงผลทั้งที่ไม่มีสาเหตุ เพื่อแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น กวีกล่าวถึงหญิงว่า “แบบบางทั้งที่มีได้ตรากตรำ ตื่นตระหนกทั้งที่ปราศจากสิ่งน่ากลัว สวยงามทั้งที่ปราศจากอสังการ”

9. **วยาขสตุติ** คือ การสรรเสริญทั้งที่เจตนาจริง ๆ คือ ต้องการติเตียน หรือในทางตรงกันข้าม เช่น “นี่คือคำสดุดีอย่างสูงส่งสำหรับเจ้า เมฆเอ๋ย เจ้าช่วยเหลือพญายมอย่างดีในการสังหารคนพเนจร”

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบการใช้ลัทธิการต่างๆ ในเนื้อความของจารึกดังนี้คือ

1. **อุทาด** คือ การใช้คำขยายที่เหมาะสม เมื่อพรรณนาถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง พบมากที่สุดทั้งหมด 13 โสลก คือ โสลกที่ 23, 24, 29, 31 ด้าน A และโสลกที่ 1, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12 ในด้าน B ตัวอย่างเช่น โสลกที่ 31 ด้าน A กวีกล่าวว่า ราชเสวกผู้รับใช้นี้ มุ่งแต่ชื่อเสียงอันยั่งยืน ไม่ใช่ความงามของร่างกายอันจอมปลอมนี้

2. **อุตฺเปรฺกษ** คือ การกล่าวโดยแสดงจินตนาการว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะของอีกสิ่งหนึ่ง พบทั้งหมด 7 โสลก คือ โสลกที่ 1, 3, 9, 13, 30 ด้าน A และโสลกที่ 2, 6 ในด้าน B ตัวอย่างเช่น โสลกที่ 30 ด้าน A กวีได้กล่าวว่า ราชเสวกนี้ คือ เสาศูที่คอยค้ำยันความยุติธรรม กลับทำให้กลียุค (ซึ่งเป็นยุคที่น่ากลัว) กลับกลายเป็นสตัยยุค (ยุคที่ทุกอย่างดีพร้อม) ดังความว่า

“ความยุติธรรม ที่มีข้างหนึ่งหักไปเพราะกลียุคที่ทรงพลัง พอได้รับ (การสนับสนุนของ) เสวกนี้ ผู้เปรียบดัง เสาศูหลักอันใหญ่ กลับหยุดยั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง ประหนึ่งว่ามี 4 ขา”

3. **อุปมา** คือ การนำสิ่งที่ต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับกันแล้ว พบทั้งหมด 6 โสลก คือ โสลกที่ 2, 8, 9, 10, 17, 21 ด้าน A ตัวอย่างเช่น โสลกที่ 21 ด้าน A กวีเปรียบเทียบกับกษัตริย์พระองค์ใหม่ที่เป็นราชโอรสของพระเจ้าภวรมันที่ 2 กับ พระสกันทกุมาร ซึ่งเป็นเทพแห่งสงครามตามปกรณัมฮินดูโบราณ

4. **เคลษ** คือ การเล่นคำคำเดียวที่มีความหมาย 2 อย่างขึ้นไป อาจพ้องรูปหรือพ้องเสียงก็ได้ พบทั้งหมด 5 โสลก คือ โสลกที่ 5, 8, 15, 18 ด้าน A และโสลกที่ 1 ในด้าน B เป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ อสังการชนิดนี้พบร่วมกับอสังการชนิด สโทคติ ใน 3 โสลก คือ โสลกที่ 5, 8 และ 15 ในด้าน A โดยกวีใช้คำศัพท์ว่า กร (มีความหมายว่า งวงช้าง, มือ, ภาษี และรัศมีพระอาทิตย์) ในโสลกที่ 5 กับที่ 8 และใช้ศัพท์ว่า กลว ที่มี 2 ความหมาย คือ เสี้ยว และศิลปวิทยา ในโสลกที่ 15

5. **สโทคติ** คือ การกล่าวถ้อยคำเพียงคำเดียว แต่หมายถึงสิ่งของสองสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน พบทั้งหมด 4 โสลก คือ โสลกที่ 5, 8, 15 และ 19 ด้าน A ตัวอย่างเช่น โสลกที่ 19 ด้าน A คือ ปวงประชาทั้งจิตใจและเสียใจน้ำตาไหลพร้อม ๆ กัน ที่เสียใจเพราะพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต แต่ก็ดีใจเพราะได้พระโอรสเป็นกษัตริย์สืบต่อไป

6. **อุปมา** คือ การเปรียบเทียบโดยใช้ถ้อยคำเหมือนอุปมา แต่ลึกซึ้งกว่า คือ กล่าวสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดวงหน้าของนางคือ ดวงจันทร์ อลังการนี้ตำราวรรณคดีไทยเรียกว่า อุปลักษณ์ (Metaphor) พบทั้งหมด 3 โสลก คือ โสลกที่ 12, 13 ด้าน A และโสลกที่ 3 ในด้าน B ตัวอย่างเช่น ในโสลกที่ 3 ในด้าน B กวีได้ยกให้พระเจ้าภวรมันที่ ๒ เป็นพระจันทร์ที่งามเด่นในวงศ์ของนางโสมมา หรือ จันทร์วงศ์ และยังเป็นการเล่นคำว่า *somo* เพื่อเป็นศัพทาลังการอีกด้วย

7. **วิภาวาท** คือ การกล่าวถึงผลทั้งที่ไม่มีสาเหตุ เพื่อแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง พบทั้งหมด 2 โสลก คือ โสลกที่ 16 ด้าน A ความว่า “ถ้อยคำที่ว่า “ไม่มีใครเลยที่จะมีคุณสมบัติพร้อมทุกอย่าง” ของผู้มีปัญญา มาก ถูกพระองค์เย้ยหยันอย่างนี้ โดยที่พระองค์ไม่ต้องตรัสเลย” และโสลกที่ 11 ในด้าน B “คำรำลือกันอย่างหนักแน่น นี้ว่า “ไม่มีเลย ที่บรรดาคุณสมบัติทั้งหมด จะมาอยู่รวมพร้อมหน้ากัน เป็นหนึ่งเดียวสักครั้งหนึ่ง” ได้ถูกลบลงไปโดยบุคคลบางคน ที่มีคุณสมบัติพร้อม”

8. **ปริกร** คือ การใช้คุณศัพท์หรือคำขยายที่เหมาะสม พบทั้งหมด 2 โสลก คือ โสลกที่ 22, 26 ด้าน A โดยกวีใช้คุณศัพท์หรือคำขยายที่แสดงคุณสมบัติที่ดีของราชเสวก ซึ่งแต่ละข้อก็เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้โดยยาก

9. **อุปสรรค** คือ การกล่าวสรรเสริญโดยอ้อม สิ่งที่ต้องการสรรเสริญมิได้ถูกเอ่ยถึง แต่เป็นที่รู้กันว่าเป็นต้นเหตุของคำกล่าวนั้น พบในโสลกที่ 4 ด้าน A ดังความที่ว่า

“เมื่อพระองค์ทรงชนะข้าศึกทั้ง 6 ที่อยู่ภายใน ที่ยากจะหยั่งถึง ที่อยู่เหนือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เพราะไม่มีรูป จะป่วยกล่าวไปถึงข้าศึกภายนอกเล่า”

10. **อดีตโยก** คือ การกล่าวให้เกินความจริง อลังการนี้ตำราวรรณคดีไทยเรียก อดีตพจน์ พบในโสลกที่ 6 ด้าน A กวีได้เปรียบเทียบพระบารมีหรือรัศมีของพระเจ้าภวรมันว่า รุ่งเรืองจนแม้แต่พระอาทิตย์ยังทนมไม่ได้ ต้องหลบเข้ากลีบเมฆไป

11. **วอยดิเรก** คือ การเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันแต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง พบในโสลกที่ 20 ด้าน A ดังที่กวีกล่าวสรรเสริญกษัตริย์องค์ใหม่นี้ว่า “ดีเหนือกว่าพระอาทิตย์เสียอีก” เพราะ “พระอาทิตย์ ได้ทำการอุทัยที่ยังมีการรบกวน(สิ่งอื่น) คือ การขจัดความมืดออกไป แต่พระองค์ (พระโอรสของพระเจ้าภวรมัน) ได้รับราชอาณาจักร (มณฑลแห่งแผ่นดิน) อย่างสงบเรียบร้อยและไม่มีการเบียดเบียนอะไรเลย”

12. **ยาสติ** คือ การสรรเสริญทั้งที่เจตนาจริง ๆ คือ ต้องการติเตียน หรือในทางตรงกันข้าม พบในโสลกที่ 28 ด้าน A ในโสลกนี้ กวีใช้คำศัพท์ให้ดูเหมือนเสวกจะเป็นคนซื่อฉลาด แต่จริง ๆ แล้วเขาเป็นคนกล้าหาญ เพราะกลัวแต่การเสียชื่อเสียงซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ดีเท่านั้น

13. **ปริณาม** คือ การเปลี่ยนแปลง เป็นการจินตนาการอย่างหนึ่งของกวี ที่ต้องการแสดงความขัดแย้งกับสิ่งที่ควรจะเป็น อลังการชนิดนี้บางครั้งเรียกว่า วิโรธ พบในโสลกที่ 7 ด้าน A ดังเนื้อความว่า ภรรยาของข้าศึกของพระเจ้าภวรมัน เมื่อเห็นกองทัพของพระองค์ ต่างพากันคิดว่า ตนเองต้องเป็นหม้ายแน่ ๆ เพราะสามีทหารต้องถูกฆ่าตายในสนามรบ จึงไม่แต่งตัว เพราะธรรมดาหญิงหม้ายจะไม่แต่งตัว แต่ผู้หนึ่งที่ฟุ้งกระจายเพราะกองทัพมหาของพระเจ้าภวรมัน ได้ปลิวมาเกาะที่แก้มของพวกนาง เหมือนหนึ่งว่า พวกนางทาแป้งประดับประดาเพื่อเตรียมต้อนรับพระองค์

14. **เหตุ** คือ การให้เหตุผลในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง อลงการชนิดนี้คล้ายกับอลงการชนิด **นิทรศน** ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับการกระทำหรือสิ่งที่เป็นอุทาหรณ์ อลงการนี้พบในโคลกที่ 14 ด้าน A ในโคลกนี้ พระเจ้าภวรวรมันต้องปราบต้องรบกับอาณาจักรอื่น ๆ ต้องมีเหตุผลรองรับ นั่นคือ พวกข้าศึกต่างก็มารุกรานอาณาจักรของพระองค์และอาณาจักรรอบ ๆ อยู่เสมอ ดังนั้น ท่านจึงใช้เหตุผล คือ ทำสงครามเพื่อหยุดสงคราม

15. **ลักษณะ** คือ การบ่งบอกถึงพลังของคำพูดที่บรรยาย อลงการชนิดนี้จะคล้ายกับอลงการอีกอย่างหนึ่งคือ **สมาโสภิต** ที่เป็นการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งแต่แฝงความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง แต่แตกต่างกันคือ ลักษณะ จะเป็นการนำลักษณะหรือ เอกลักษณ์ที่ไม่ใช่ของตนมาใช้ โดยที่ไม่ใช่ธรรมชาติของตนเอง พบในโคลกที่ 27 ด้าน A ในโคลกนี้ คนรับใช้พยายามบอกว่า ตนปฏิบัติแบบเหล่าฤๅษี ซึ่งเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับผู้อยู่ครองเรือนหรือคฤหัสถ์ อย่างเขาเอง

สรุปผล

โคลกที่ 8 พบอลงการมากที่สุด คือ 3 ชนิดด้วยกันคือ อุปมา เกลษ และ สโหฤติ ดังความว่า

ริโปริว มนะ สุขกั นครีปริชาลลั ยสย โยโธะ กราปีตมาสนโน รวิมา สท ฯ
น้ำในคูเมือง เป็นดุจหัวใจของข้าศึก ถูกตีด้วย (ใช้) มือ (วัค) จนแห้งเหือด (เหมือนถูกแสงอาทิตย์แผดเผา) โดยหมู่ทหารของพระเจ้าภวรวรมัน ที่มาประชิด พร้อมกับพระอาทิตย์

อรรถาลงการในบรรทัดที่ 1 เรียกว่า อุปมา (simile) เพราะเป็นการเปรียบเทียบ น้ำในคูเมืองแห้งไปเหมือนกับหัวใจข้าศึกที่รักษาเมืองอยู่แห่งเหือดไปเช่นกัน ส่วนบรรทัดที่ 2 เรียกว่า เกลษ (Paronomasia) หรือการใช้ศัพท์เดียวแต่มีสองความหมาย และต้องแปลถึงสองครั้ง เพราะกล่าวถึงศัพท์ว่า *กรว* ซึ่งมีความหมาย 2 อย่าง คือ มือของเหล่าทหาร กับ รัศมีของพระอาทิตย์ (และแปลว่า งวงช้าง หรือภาษี ก็ได้) อันเป็นสาเหตุที่ทำให้ น้ำในคูเมืองของข้าศึกแห้งเหือดไปได้

ส่วนโคลกอื่นๆ พบการใช้อลงการเพียง 1 หรือ 2 ชนิดเท่านั้น อย่างไรก็ตาม พบโคลกที่ไม่มีการใช้อลงการเลย 5 โคลกด้วยกันคือ โคลกที่ 24 และโคลกที่ 32-35 ในด้าน A สาเหตุที่กวีมิได้ใช้อลงการใดๆ ในโคลกดังกล่าวคงเป็นเพราะกวีมุ่งแสดงเนื้อความมากกว่า ซึ่งจะเห็นได้ว่า โคลกเหล่านี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับของถวายต่างๆ ที่ถวายแต่เทพเจ้า

จากการศึกษาจารึกหันไชยด้วยทฤษฎีอลงการ จึงสรุปได้ว่า กวีที่แต่งจารึกหลักนี้มีความรู้ด้านภาษาสันสกฤตอย่างลึกซึ้ง สามารถเลือกใช้อลงการต่างๆ ถึง 15 ชนิดในการประพันธ์ และผู้ที่แต่งด้าน A กับด้าน B เป็นกวีคนละคนกันโดยสังเกตจากอลงการที่เลือกใช้ กวีที่แต่งด้าน B นิยมใช้อลงการชนิด อุทาตุต มากที่สุดและสม่ำเสมอ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กุสุมา รักษาภรณ์, ศ.ดร. การวิเคราะห์วรรณคดีไทย ตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต : โครงการตำราภาษา-จารึก
ลำดับที่ ๑ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ
: ภาควิชาภาษาตะวันออก, ๒๕๔๙.
- กรมศิลปากร. อสังการศาสตร์: ป.ส. ศาสตรี แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.
จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ผศ.ดร. “จารึกบริเวณปราสาทเขาน้อย จังหวัดสระแก้ว” ใน ภาษา – จารึก ฉบับที่ ๑๑:
สารัตถะจากจารึก และวรรณกรรมท้องถิ่น ๙๐ ปี ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร, ภาควิชา
ภาษาตะวันออก, คณะโบราณคดี, ๒๕๕๒. น. ๑๙ - ๓๐.
- ชะเอม แก้วคล้าย. “ศิลาจารึกวัดสุปฏิหาราม ศิลาจารึกปากน้ำมูล” ศิลปากร 25. 3 (กรกฎาคม 2524), น.47-53.
ณัฐา คำชู. “วิเคราะห์การสร้างสรรคันทานคำกาพย์” ใน Veridian E-Journal SU Vol.4 No.1 May - August
2011. น. 729-747.
- ภานุ สรวายสุวรรณ. “การวิเคราะห์สุนทรียภาพในพระพุทธรูปสุโขทัยด้วยหลักการทางทัศนศิลป์” ใน Veridian
E-Journal, SU Vol.5 No. 1 January – April 2012. น. 21- 44.
- มยุรี วีระประเสริฐ. “ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณโดยสังเขป.” ใน โบราณคดีและ ประวัติศาสตร์
ในประเทศไทย, ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545, น. 215-244.
- วิชชุ เวชชาชีวะ. นักล้าปราสาท เที้ยวโบราณสถานขอมนอกเมืองพระนคร. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549.
สายหยุด กระเวณกิจ. “อักษรสมัยก่อนพระนคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจารึก
ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สามลดา,
2550.
- ฮอลล์, ดี.อี.จี.. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1. แปลจาก A History of South-East Asia. แปล
โดย วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2526.

ภาษาต่างประเทศ

- Barth, M.A. Inscriptions Sanskrites du Cambodge. Paris: [s.n]. 1885.
- Bergaigne, Abel. Inscriptions Sanscrites de Campa et du Cambodge. Paris: Imprimerie Nationale.
1893.
- Bhattacharya, Kamaleswar. Les Religions Brahmanizues Dans L’ancien Cambodge. Paris: Ecole
française d’Extrême-Orient. 1961.
- Briggs, Lawrence Palmer. The Ancient Khmer Empire. Philadelphia: Transactions of the
American Philosophical Society. 1951.

- Bühler, Georg. The Laws of Manu. Volume 25 of Sacred Book of the East. Oxford: Dover Publication. 1886.
- Chakravarti, Adhir. The Sdok Kak Thom Inscription Part I: A Study in Indo-Khmer Civilization. Calcutta: Sanskrit College. 1978.
- Royal Succession in Ancient Cambodia. Calcutta: the Asiatic Society. 1982
- Chandler, David. A History of Cambodia. 4th edition. Bangkok: O.S. Printing House. 2008.
- Chatterji, Bijan Raj. Indian Cultural Influence in Cambodia. Calcutta: University of Calcutta. 1928.
- Chou Ta-Kuan (Zhou Dagan). The Customs of Cambodia. Translated into English from the French version by Paul Pelliot of Chou's Chinese original by J. Gilman d'Arcy Paul. Bangkok: Siam Society. 1993.
- Coedès, George. Inscriptions du Cambodge. 8 Volumes. Hanoi: Imprimerie d'extreme - orient. 1937-66.
- The Indianized State of Southeast Asia. Translated by Susan Brown Cowing. Honolulu: The University Press of Hawaii. 1968.
- Majumdar, R.C. Inscriptions of Kambuja. Calcutta: The Asiatic Society. 1953.
- Vickery, Michael. Society, Economics, and Politics in Pre-Angkor Cambodia. Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies for Unesco, the Toyo Bunko. 1998.
- History of Cambodia. Phnom Penh: Pre-Angkor Studies Society. 2002.
- Vong, Sotheara and Chuon, Sounthy, et al. Ancient Inscriptions of Cambodia. 4 Volumes. Phnom Penh: UNV/UNESCO. 2002.
- Vong, Sotheara. Pre-Angkor Inscriptions of Cambodia. Phnom Penh: Buddhist Institute Printing House. 2003.
- Williams, Monier. Sanskrit-English Dictionary. Delhi: Motilal Banarsidas. 1971.
- Wongsathit, U-tain. "Sanskrit Names in Cambodian Inscription". Ph.D. Thesis, Department of Sanskrit and Prakrit Languages, University of Pune. 2012.